सर्व भाविकांना गजानन महाराजांच्या प्रकटदिनाच्या हार्दिक शुभेच्छा!

REGD. NO. MAHMAR/2009/50825

अन्यायाचा अंत..!

साप्ताहिक दिव्यशक्ती

पोस्टल परवाना- JAL /293 / 2016-18,

संपादकः मुकेश जोशी
मो. 9421002607

वर्ष ११ | विशेष | सोमवार दि. २५/०२/२०१९ | पाने ४ | किंमत रु. २/-

स्मरण जलदूताच्या जलसंवादाचे...

जैन इरिगेशनचे संस्थापक अध्यक्ष भवरलालजी जैन यांचा आज तृतीय श्रद्धावंदनदिन. एका थेंबानं त्यांच्याशी केलेला हा जलसंवाद...

प्रिय भाऊ,

मी पाण्याचा एक थेंब तुमचे स्मरण करतोय तुमच्या तिसऱ्या स्मृतिदिनानिमित्त...

तीन वर्षापूर्वी तुम्ही जगाचा निरोप घेतला. तुमचे स्मरण करण्याचे केवळ एवढेच निमित्त नाही. स्मरण करण्याची असंख्य कारणं आहेत. आमच्या, म्हणजेच पाण्याच्या अस्तित्वासोबतच तुम्ही स्वतःला जोडून घेतले. बहुधा ईश्वरानेच तुम्हाला जलदूत म्हणून पृथ्वीवर धाडले असावे! ज्या देशात महापूर आणि दाहक दुष्काळही येतात, अशा देशात तुम्ही प्रत्येक थेंबाची किंमत जाणली. तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने ते मूल्य अधिक वाढवले. *'थेंब थेंब पाणी, जीवनात चैतन्य आणी'* ह्या मूलमंत्राने तुमचे जीवन व्यापून गेले. आम्हा थेंबांना तुम्ही मौल्यवान बनविले. 'मोअर क्रॉप, पर ड्रॉप' अशी शिकवण तुम्ही इथल्या शेतकऱ्यांना दिली; त्यांनीही ती स्वीकारली. मग फुलले समृद्धीचे मळे!

स्मरण एका थेंबाकडून

तुम्ही आयुष्यभर संवादावर सतत भर दिला. व्यवसाय... कुटुंब... शेतकरी... समाजकारण... नवी पिढी... अशा तुमचे आयुष्य व्यापून टाकणाऱ्या सगळ्या क्षेत्रांत तुम्ही मुक्त संवाद करीत राहिलात. संवादाचे महत्त्व सगळ्यांना पटवून दिले. संवादामुळेच जगभरातील बहुसंख्य देशांत तुम्ही अनेक उद्योगांना संजीवनी दिली. तिथल्याही शेतकऱ्यांच्या शेतात हास्य पिकवले. *'पाणी निम्म्याने, उत्पादन दुपटीने, करामत करा जैन ठिबकने!'* हे समस्त शेतकऱ्यांनी जाणले. म्हणूनच आज जैन इरिगेशनचा झेंडा जगभरातल्या कोट्यवधी शेतांमध्ये डौलाने फडकत असतो.

संवाद केवळ तुम्ही माणसांपुरता मर्यादित ठेवला नाही. झाडा-झुडूपांशी, पिकांशी, फळा-फुलांशी, पशू-पक्ष्यांशी संवाद साधला तर आर्थिक सुबत्ता फार दूर नाही, असं तुम्ही सतत अधोरेखित करत होतात. नंतर तर तुम्ही पाण्याशी बोलू लागलात. अगदी माझ्यासारख्या हरेक छोट्या थेंबाशीही! तो होता जलसंवाद!! थेंबाबरोबर जलसंवाद म्हणजे त्या थेंबाला काटेकोरपणे काम करायला लावणे. भाऊ, किती सहज आणि सोप्या रीतीनं तुम्ही इथल्या शेतकऱ्याला तंत्रज्ञानाकडे वळविले! मुबलकता असली की आमचा वापर कसाही होऊन त्याची नासाडी ठरलेलीच असायची. गरज नसताना आम्हाला शेतांतून मोकाट हिंडण्याची खोड लागली. ही खोड तुम्ही मोडली! अर्थात, आमचे काही बांधव नाइलाजाने ही खोड सोडू शकलेले नाहीत. आम्ही मुक्त वहायला लागलो की तुम्ही तुम्ही म्हणत,

"अरे यांना अडवा, जिरवा, मुरू द्या. थेंबाथेंबाने त्याला पिकांच्या मुळाशी गरजेपुरते जाऊ द्या! त्यांच्यावर नियंत्रण ठेवा म्हणजे प्रत्येक थेंब शिस्तीत त्याचे काम करेल. त्याच्यावर लक्ष ठेवा. प्रत्येक थेंबाशी बोला. म्हणजे तोही पिकाशी बोलू लागेल. संवाद सुरू झाला की त्याचं काम परिणामकारकपणे करता येईल. पिकाचे म्हणजेच प्रत्येक झाडाचे अन् थेंबाचे मैत्र वाढले तर तुमची संपत्ती आपोआप वाढेल!

भाऊ, तुमचा जलसंवादाचा हा मंत्र फक्त शेतकऱ्यांसाठी नव्हता. तुम्ही एकाचवेळी परंपरा, मूल्य, तंत्रज्ञान आणि उद्याचे भान यामोवती स्वतःला बांधून घेतले होते. संवादाचे बोट मात्र सोडलेले नव्हते. रानावनात सुरू झालेल्या या संवाद-जलसंवादाची व्याप्ती तुम्ही शास्त्रज्ञांसोबत वेगळ्या पातळीवर नेली. *'माझा शेतकरी पहिल्यांदा, त्याची गरज पहिल्यांदा. त्याला झेपेल, परवडेल आणि आवडेल अशा चौकटीत तुम्ही तंत्रज्ञान आणा'*, असे आग्रहाने त्यांना सांगत असत. मग थेंबासोबत खतं देण्याचे तंत्रज्ञान अवतरले. शास्त्रीय भाषेतले फर्टिगेशन ते हेच! मग भाऊ तुमचे काम सुरू व्हायचे... तंत्रज्ञान आणि शेतकऱ्यांना जोडण्याच्या संवादाचे. जणू एका जलयोगी पुरुषाच्या जलसंवादाचे! तुमचा आग्रह असायचा, *'प्रत्येक थेंबाला पुरेपूर काम द्या. या थेंबांना खते वाहून नेण्याचेही काम द्या'* तुमच्या या संवाद शैलीमुळे शेतकरी तंत्रज्ञान स्वीकारायला लागले. पिकाच्या मुळापर्यंत जाण्याची आमची 'वाहतूक व्यवस्था' सुरू झाली. खतांची नासाडी थांबली. खतं हवेत उडून जाणे कमी झालं. पानांमध्येच अडकून पडणे थांबलं. अंतिम परिणाम काय..? खर्चात बचत! संवादामुळे तंत्रज्ञान तुम्ही शेतात रुजवलं. असंख्य शेतकऱ्यांनी तुम्हाला हृदयात स्थान दिलं!

भाऊ, आयुष्याच्या अखेरपर्यंत प्रत्येक थेंबाची तुम्ही काळजी घेत राहिलात. काळजीमागे शेतकऱ्याचे हित, हाच तुमचा ध्यास होता. आमच्यासारख्या थेंबालाही तुम्ही प्रतिष्ठा दिली... मूल्य दिले... किंमत वाढवली. ज्याला जमेल ते काम स्पष्ट सूचनेसह देणे व परिणामकारकपणे ते करायला लावणे, ह्या तुमच्या स्वभावानुसार आम्हालाही काम दिले. आणि स्पष्टपणे बजावले की तुमचे काम, 'मोअर क्रॉप, पर ड्रॉप' हेच आहे. स्रोतापासून पिकांच्या मुळापर्यंत पोहोचताना तुमचा हाच मंत्र परिणामकारक पद्धतीने जपणे, हीच तुम्हाला खरी आदरांजली. तुमच्या जलसंवादाचे अस्तित्व तुम्ही अजरामर करून ठेवले आहे. आम्हा थेंबाथेंबांचे अस्तित्व हेच आमचे आणि तुमचेही अस्तित्व आहे. ते कोण विसरणार?

कळावे,

एक थेंब

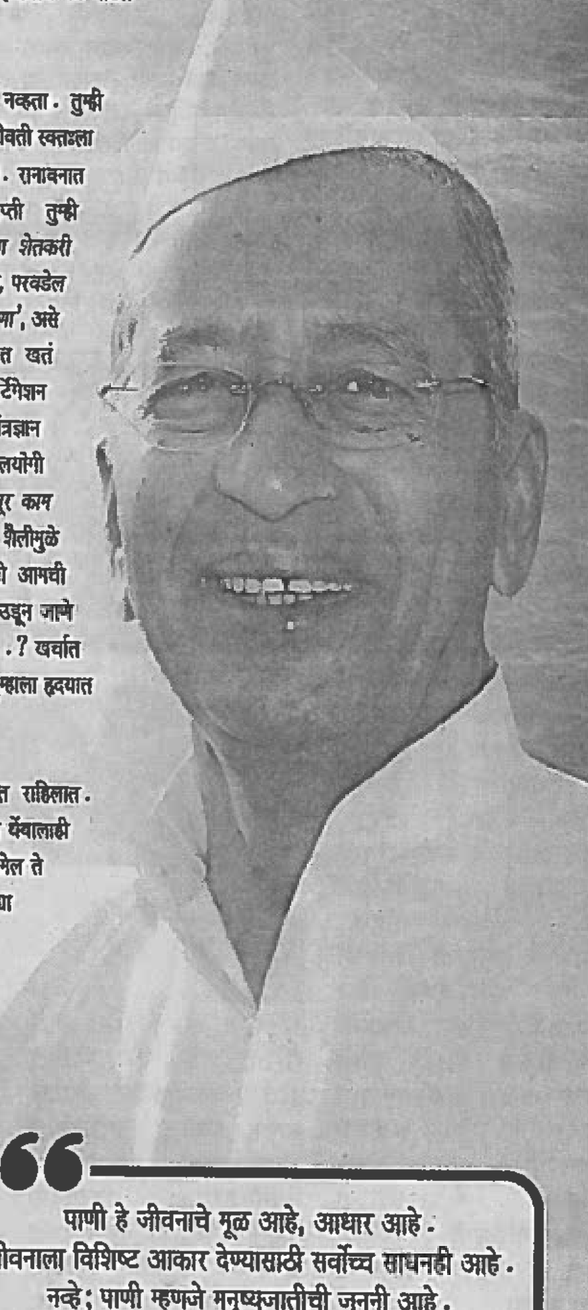

> पाणी हे जीवनाचे मूळ आहे, आधार आहे. जीवनाला विशिष्ट आकार देण्यासाठी सर्वोच्च साधनही आहे. नव्हे; पाणी म्हणजे मनुष्यजातीची जननी आहे.
>
> – भवरलाल जैन

वाकोदचा वटवृक्ष

जन्माला आलात तेव्हां जे पाहिलंत त्यापेक्षा सुस्थित जगाचा निरोप घ्या.

१९९३ मध्ये महाराष्ट्रात जळगावमध्ये स्थापन झालेल्या जैन समुह कृषी उद्योगाला वाहिलेला आहे. चारशे कोटी रूपयांची वार्षिक उलाढाल असलेल्या या समुहात बावीसशे कर्मचारी काम करतात. या समुहानं हाती घेतलेलं प्रत्येक काम, मग ते व्यावसायिक असो वा सामाजिक, कृषी क्षेत्राशी संबंधित आहे. या समुहाचे प्रमुख मार्गदर्शक आहेत या समुहाचे कल्पक संस्थापक - अध्यक्ष भवरलाल जैन, त्यांनी मध्ये महाराष्ट्रातलं जुन्या वळणाचं, जिल्ह्याचं ठिकाण असलेले जळगांव,जगाच्या नकाशावर झळकावण्याचं स्वप्न पाहिलं आणि ते वास्तवातही उतरवलं.

शेतकऱ्यांना शिक्षण देऊन शेती, शेतीप्रक्रिया उद्योग आणि त्याच्याशी संलग्न व्यवसाय किफायशीर बनवता येतो, हे आपल्या कार्यातून सिध्द करुन दाखवलंय. आपल्याकडच्या एकूण शेती ही आपली जीवनरेखा आहे. याच जीवनरेखेत भाऊंनी आधुनिक शेती व्यवसाय उभारणीची संधी पाहिली. शेतकऱ्यांच्या प्रशिक्षणाबाबतच्या, तसंच प्रगतिशील शेतीच्या जोमदार प्रयोगांद्वारे त्यांनी सुस्त जळगावमध्ये चैतन्य जागवलं. भूतपूर्व कृषीमंत्री अण्णासाहेब शिंदे यांनी जैन समुहानं उभारलेल्या प्रकल्पाला भेट दिली होती, तेव्हां त्यांनी तिथल्या अभ्यागतांच्या नोंदवहीत लिहून ठेवलंय. केंद्र सरकार आणि राज्य प्रशासन यांनी जैन आणि त्यांच्यासारख्या शेकडो इतर उद्योगपतींना सर्वशक्तीनिशी पाठिंबा दिला. तर आपल्या मातृभूमीच्या औद्योगिकरणाला जराही वेळ लागणार नाही.

उच्च तंत्रज्ञानानं परिपूर्ण कृषी केंद्र - जैन समुह भारतातलं उच्च तंत्रज्ञानानं परिपूर्ण असणारं अद्वितीय कृषी केंद्र आहे. इथं शेतीविषयक सर्व काही एका छत्राखाली उपलब्ध आहे. हा समुह शेतकऱ्यांना अधिक उत्पाद मिळवून देण्यासाठी, त्याचबरोबर अधिक चांगल्या दर्जाच्या शेतमाल उत्पादनासाठी मदत करतो. शास्त्रीय पध्दतीनं विकसित केलेली उत्तम दर्जाची रोपं पुरवणं, पाणी आणि खत व्यवस्थापनाची कार्यक्षम व्यवस्था आणि ग्रामिण अर्थशास्त्रविषयक मार्गदर्शन अशा स्वरुपात हा समुह शेतकऱ्यांना सहाय्य करतो. त्यानंतर जैन हा माल खरेदी करत आणि आधुनिक सुविधांद्वारे भाज्या सुकवण्याची प्रक्रिया आणि फळप्रक्रिया केली जाते. हा समुह सवोत्तम दर्जेदार सुकवलेल्यां आणि जंतुविरहित फळांच्या लगद्याची निर्मिती करतो.

या समुहानं हाती घेतलेले कार्य पुढीलप्रमाणे -

* शेतीविषयक आणि बागकामविषयक उत्पादनांची लागवड, रोपवाटिकांची उभारणी, शेती संवर्धन.कृषिविषयक संशोधन आणि विकास प्रात्यक्षिक, प्रशिक्षण आणि विस्तारीकरण, शेती प्रकल्पांची उभारणी करुन देण्याविषयी मार्गदर्शक सल्ला आणि त्याची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी, पडीक जमिनींची धूप थांबवणं आणि पाण्याचं मोल जाणून जलसंचय आणि जलसंरक्षण अशांसारख्या शेतीविषयक सेवा पुरवणं. सुक्ष्म जलसिंचन, स्प्रिंकलर जलसिंचन पध्दत, पीव्हीसी आणि एचडीपीई पाईप पध्दत, टिशू कल्चर (ऊतिसंवर्धन), हरितगृह, घन आणि द्रव जलविद्राव्य खत, गांडूळ वगैरेपासून कंपोस्ट पध्दतीनं बनवलेली जैव खतं आणि कडुनिंबापासून बनवलेली जैन जंतुनाशकं, अशा प्रकारची शेतीविषयक सामग्री पुरवणं.

डोक्यात भिनलेली उद्योगशीलता - जळगांवचं रेल्वेस्थानक आश्चर्य वाटावं इतकं स्वच्छ आहे. यामुळे जळगांवचं नाव कौतुकानं घेतलं जातं, जळगावच्या पंचक्रोशीत तीन उत्पादन केंद्रे आहेत. याठिकाणी ३००० पेक्षा अधिक माणसं सतत कार्यमग्न असतात. जळगाव हे उत्तर महाराष्ट्रातलं सर्वाधिक उष्णतेचं शहर असूनही इथं अशी कार्यमग्नता दिसते. हे आहे निर्मितीकार्य, एका द्रष्ट्या माणसाच्या इच्छाशक्तीचं कार्य. ह्दयविकाराचे तीन झटके पचवूनसुध्दा आजही हा माणूस दिवसातले बारा तास उत्साहानं खपून काम करुन जैन समुहाची शेतकऱ्यांची आणि जळगांवची भरभराट घडवण्यासाठी झटतो आहे.

भाऊचा जन्म मारवाडी कुटुंबातला. मारवाडी समाज ओळखला जातो व्यवहार चातुर्य आणि कठोर परिश्रम या गुणांसाठी. त्यांचे वडील शेतकरी होते; शिवाय त्यांचा छोटा व्यापारही होता.

कायद्याची आणि वाणिज्यची पदवी घेतल्यानंतर राज्य सरकारी अधिकारी म्हणून नोकरी मिळवण्याची इच्छा मनात बाळगलेल्या भाऊंनी आईचा सल्ला विचारला. तिनं भाऊंना नोकरी करण्याऐवजी स्वतःचा व्यवसाय सुरु करण्याचा सल्ला दिला. कारण एखाद्या व्यक्तीनं स्वतः च्या व्यवसायाची मुहूर्तमेढ रोवत ही गोष्ट जास्त आव्हानात्मक असते. भाऊंनी आईचा सल्ला मानला. अवघ्या सात हजार रुपये बीजभांडवलाच्या जोरावर त्यांनी जैन ब्रदर्स या नावानं रॉकेल आणि पेट्रोलपंपाची छोटी एजन्सी सुरु केली. हीच एजन्सी वाढत वाढत जैन समुहात रुपांतरित झाली. आज या समुहाची वार्षिक उलाढाल

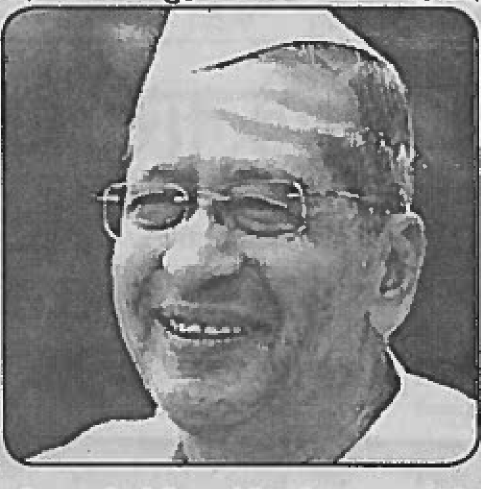

चारशे कोटी रुपयांची आहे. आज भाऊ ज्या स्थानवर आहेत, त्याचं श्रेय ते आपल्या आईच्या दूरदर्शीपणाला देतात.

व्यवस्थापनाच्या प्रारंभीच्या काळात त्यांच्या एकत्र कुटुंबाचा त्यांना मनुष्यबळ पुरवण्यासाठी उपयोग झाला; त्याचबरोबर अत्यंत गरजेचा आशा भावनिक आधारासाठी. त्यांच्या सगळ्या आशा- . आकाशांसाठी त्यांच्या पत्नीनं स्वतं:ला झोकून दिलं. तिनं भाऊंना विनाशर्त पाठिंबा दिला, सहकार्य दिलं आणि प्रोत्साहनही दिलं. एस्सो या बड्या अमेरिकन तेल कंपनीचे उच्चपदस्थ अधिकारी बडी हांडा आणि सुबीर बोस यांचा मुसंडी मारत पुढं जाणाऱ्या मार्केटिंगवर प्रभाव होता. तसंच भाऊंचे मित्र शेखचाचा त्यांनी भाऊंना अडीअडचणीच्या वेळी बाजातून पैसे उभे करुन देऊन भाऊंची आर्थिक नड भागवयला मदत केली. याशिवय युनायटेड वेस्टर्न बँकेचे दामले, स्टेट बँकेचे सेठिया, सेबीचे डी.आर. मेहता आणि न्यायमूर्ती धर्माधिकारी या मंडळींनी भाऊंच्या मनावर विशिष्ट मूल्यपध्दीने व्यवसाय चालवण्यासाठी आवश्यक ते गुण बिंबवले. व्यावसायिक मानल्या जाणाऱ्या जन्म घेणं, मदतीला तत्पर असणाऱ्या एकत्र कुटुंबाचं विणलेलं जाळं, कंपनीतील कार्यकारी अधिकाऱ्यांशी संपर्क आणि शेतीवर आधारित उद्देशपूर्ण व्यवसाय उभारणीसाठी पोषक वातावरण हे भाऊंना उद्योजक म्हणून यश मिळवून देण्यातले प्रभावी घटक होते.

व्यवसायात नाव कमावलं: - व्यवसाय करायचा ठरल्यानंतर ग्राहकांमध्ये आपल्या कंपनीच्या नावाचं स्थान बनवणं महत्वाचं असतं. हे तुम्ही कसं साध्य केलंत? असा प्रश्न मी भाऊंना विचारला. त्यावर भाऊ म्हणाले, फेब्रुवारी १९६३ मध्ये मी एस्सोसचा रॉकेल वितरक प्रतिनिधी झालो, तेव्हां संधी आपणहून चालून आली. अंदाजपत्रकात डिझेलची किंमत प्रतिबॅरेल ५८ रुपयांवर ८५ रुपयांवर गेली होती. बजेटच्या दुसऱ्या दिवशी माझ्या दुकानाबाहेर लांबच रांग रांग लागली होती. मी ग्राहकांना बजेटपूर्व किमतीचा फायदा करुन दिला. त्यामुळं माझ्या व्यवसायाच्या अगदी प्रारंभीच ग्राहकांच्या सदिच्छा लाभायला सुरुवात झाली. कधी ते एस्सोचं किंवा बँकेचं देणं असतील तर ते ठरलेल्या दिवशी शक्य तितके पैसे चुकते करत. सगळं देणं एकरकमी भरु शकत नसल्याबद्दल दिलगिरी व्यक्त करुन ते क्षमा मागत असत. यातली महत्वाची गोष्ट अशी, की भाऊ त्यांना टाळत नसत किंवा लटक्या सबबी पुढं करुन वायद्याची वेळ टाळत नसत. अशा कृतींतून निर्माण केलेल्या स्थानाच्या जोरावर त्यांनी विशेष महत्वाच्या व्यक्ती आणि संस्थांशी संपर्कजाळ निर्माण केलं.

अवघ्या तीन वर्षात जैन ब्रदर्स एस्सोचे खानदेश आणि मराठवाड्यातले पेट्रोलियम पदार्थांचे सर्वात मोठे डीलर बनले. यामुळं भाऊंचा शेकडो शेतकऱ्यांशी जवळून संबंध आला. डिझेल/क्रूड आईल आणि शेती व्यवसाय यांच्यातला दुवा जाणून भाऊंनी आपल्या लक्ष्याचा पुनर्विचार करुन तो अधिक व्यापक केला. काही बी-बियाणं आणि खतं विकणारा डिझेल एजंट असं स्वतः ला संबोधण्याऐवजी त्यांनी जैन समुहाची जाहिरात साधनसामग्री - शेतीसाठी बी - बियाणे, खते, कीटकनाशके, पीव्हीसी पाईप आणि डिझेल वितरक अशी केली. आता त्यांच लक्ष्य अधिक व्यापक झालं होतं आणि कार्यक्षेत्रात ज्यावर विशेष भर द्यायचा तो मुद्दा बदलला होता. एका बहुराष्ट्रीय तेल कंपनीचा केवळ एक एजंट ते शेतीसाठी एका छत्राखाली सर्व सामग्री पुरवणारा स्वनिर्मित समूह, असं हे परिवर्तन घडलं होतं. यामुळे एस्सो हे नाव हळूहळू मागं पडलं आणि जैन हे नाव केंद्रस्थानी आलं आपली अर्थपूर्ण ओळख निर्माण करण्याची सर्जनशील कारागिरी करणारा समूह म्हणून जैन हे नाव पुढं आलं

हे विस्तारित क्षितीज कवेत घेत असताना या समुहानं अनेक महत्वपूर्ण टप्पे पार केले, समुहानं केळी पावडर करण्याची एक मोडकळीला आलेली यंत्रणा विकत घेतली आणि या यंत्रणेला उपकरणाचं आधुनिकीकरण करुन केळीच्या भुकटीऐवजी त्यांनी अतिशुध्द पपेनची निर्मिती केली आणि भारतातून सर्वप्रथम या पपेनच्या निर्यातीला सुरुवात केली. १९७८ पासून हा समुह या उत्पादनाचा सर्वात मोठा निर्यातदार आहे.

जळगाव जगाच्या नकाशावर झळकलं: - जैन समुहाचे नावीन्यपूर्ण उपक्रम पाहून कुणीही प्रभावित होईल, भाऊ म्हणाले, १९६३ मध्ये जळगावची खास अशी काही ओळख नव्हती. आम्ही अनेक लोकांच्या आयुष्याचा दर्जा उंचावू शकलो आणि या जुन्या वळणाच्या छोट्याशा गावाला जगाच्या नकाशावर नेऊ शकलो, याचा मला सार्थ अभिमान आहे. माझी विशिष्ट दृष्टी आणि त्या जोडीला कठोर परिश्रम यामुळंच हे साध्य होऊ शकलं, असं मला प्रामाणिकपणे वाटतं. भाऊ पुढे म्हणाले कामाला वाहून घेतलेल्या प्रेरणेनं भारलेल्या लोकांची टीम निर्माण करताना मी या लोकांना प्रत्यक्ष उदाहरणानं प्रोत्साहित करायचं, ही पध्दत वापरली. आम्हाला निर्यात क्षेत्रातल्या विशेष कामगिरीबद्दल संशोधन आणि विकास कार्याबद्दल तसंच उद्योजगकेचे सहा राज्य पुरस्कार आणि सत्तावन्न राष्ट्रीय पुरस्कार मिळाले आहेत. या सर्वांवर कळस म्हणजे सुक्ष्म जलसिंचन उद्योगात महत्वपूर्ण योगदान असणारी युनयटेड स्टेट्स बाहेरची कंपनी म्हणून क्रॉफर्ड रीड आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार मला लाभला आहे.

(वाकोदचा वटवृक्ष पुस्तकावरुन)
लेखक - श्रीनिवास पंडित

दिव्यशक्ती हे पत्र मालक,प्रकाशक,संपादक : मुकेश पद्माकर जोशी यांनी मुद्रक : निलेश धनराज चौधरी, स्वस्तिक ऑफसेट, २५६, भवानी पेठ,जळगांव येथे छापून साप्ताहिक दिव्यशक्ती कार्यालय, नवनाथ चौक,हरिविठ्ठल नगर,जळगांव येथे प्रकाशीत केले. * या अंकात प्रकाशीत झालेल्या मतांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही. संपादक : मुकेश पद्माकर जोशी मो. ९४२१००२६०७. कोणत्याही न्यायालयीन वादविवादाकरीता जळगांव नन्यायक्षेत्र अंतर्गत राहील. Email:- divyashaktimj@gmail.com